

HACI BEKTAŞ VELİ

G. Ü. TÜRK KÜLTÜRÜ VE HACI BEKTAŞ VELİ ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

□
HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

□
AHMET YESEVİ'NİN FAKR-NAME'Sİ İLE
HACI BEKTAŞ'IN MAKÂLÂTI

□
HOCA AHMET YESEVİ VE
SOSYAL BÜTÜNLEŞME

□
Hz. ALİ VE ERDEMİ

□
MAKÂLÂT'TA İNSAN VE
DÜNYA İLİŞKİSİ

□
HACI BEKTAŞ VELİ'NİN İLMÎ YÖNÜNE
GENEL BİR BAKIŞ

□
AKŞEMSEDDİN'İN İNSANA BAKIŞI

□
HACI BEKTAŞ VELİ'DE

□
FAHİMİNİN ŞİİRLERİ

□
CEMEVİNİN AÇILIŞI MÜNASEBETİYLE

□
HACI BEKTAŞ VELİ'NİN BESMELE TEFSİRİ

□
HACI BEKTAŞ VELİ VE MAKÂLÂT

AĞUSTOS '95

2

HACI BEKTAŞ VELİ'NİN

İLMÎ YÖNÜNE GENEL BİR BAKIŞ

Hüseyin TUĞCU*

Whatever people say, it is true that Hacı Bektash Veli has been a leader and been admired by millions of people. Even this shows how important his religious identity is. Hacı Bektash Veli was not vain, on the contrary he was full of knowledge in many respects. It will be sufficient for the ones who do not believe in ihm or who do not want to believe in him to eramine his book Makalat.

He was genius. It would be a great misfortune to deny his scientific existence which will be an example of neglect and betrayal. Therefore, it will not be convenient for scientists to strive against the concepts. Let us leave Hacı Bektash Veli among science. In this article the writer wants to draw attention to this subject with some eramples from science. The writer believes that it requires more attention for further studies.

*Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Elemanı

Hacı Bektaş Veli hakkında pek çok iddialar ortaya atılmıştır. Onun basit bir şaman dervişi olmasından, büyük bir mutasavvıf, bir din âlimi, ilim adamı olduğuna kadar çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Her iddia sahibi, kendi görüşlerini sağlama almak için, kendince bazı bilgileri, delil, kaynak göstermeye çalışmıştır.

Kim ne derse desin, Hacı Bektaş Veli'nin, milyonlarca insanın sürükleyicisi olduğu bir gerçektir. Bu bile, Onun ilmi hüviyetini göstermesi açısından önemlidir. Boş değildir, Hacı Bektaş Veli. Doludur. Hem de her yönüyle dopdolu.

Çocukluğunun, delikanlığının, gençlik ve belirli bir olgunluk döneminin içinde bulunduğu ortamın, bir ilim ve kültür merkezi olan Nişabur'da geçmesi, kaynağını Horasan Alperenleri'nden alması önemlidir. Bir hükümdar çocuğu, bey çocuğu, yönetici çocuğu olması (1) önemlidir. Bu Onun, ne denli bir eğitim-öğretimden geçtiğini, ne kadar özenle üzerinde durulduğunu gösterir. Soy zincirinin, ilim halkasının, hocalarının, çağdaşlarının ve öğrencilerinin isimlerinin, başarılarının, gayretlerinin yüzyıllar boyu yankılanması bunu gösterir. Moğol istilâsı, Babâi isyanı gibi olaylardan uzak kalması (2), Türkistan piri Hoca Ahmed Yesevi'den ışık alması, görüşlerinin ve davasının, sonraları Viyana'da, Tiran'da (3), Halep'de, Kahire'de ve hatta Michigan'da, Sidney'de (4) yankılanması, hep Onun eserlerinin birer görüntüsüdür. Karamanoğlu Mehmet Bey'den Fatih Sultan Mehmet'e, Yavuz Sultan Selim'den, Şah İsmail'e, Osman Gazi'den Mustafa Kemal Atatürk'e Hacı Bektaş Veli'nin izlerini görebilirsiniz.

Kerbelâ, Necef, Bağdat, Mekke, Medine, Kudüs, Halep (5), Kayseri, Sivas, Amasya gibi ilim ve kültür merkezlerinde bulunan bir kişi basit olamaz. Hiç bir şey bilmesede, farklı kültürleri yakından görmesi yeter.

"İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır" diyen, "Kadınlarını okutmayan milletler yükselemezler" diye ikaz eden, "Ele, dile, bele sahip ol"mayı hatırlatan, "Bir olalım, iri olalım, diri olalım" derken,

toplumsal huzurun yolunu gösteren bir insan, öyle çırpıplak (6), kafası dazlak (7), basit bir Şaman ya da Kalenderi dervîşi (8) değildir. Niye, aynı dönemde yaşayan Mevlâna'ya, Ahî Evran'a,

Yunus Emre'ye (9) bu basitlikleri söyleyemiyorlar da, sadece, Hacı Bektaş Veli'den söz edilince, bunlar akıllarına geliyor?...

Ana dili Türkçe'den başka, İslam kültürünün bel kemiği olan Arapça ve Farsça'yı kitap yazabilecek kadar iyi bilen, Sulucakarahöyük'e yerleşerek, İhlara vadisindeki Hıristiyan Rumlar'a komşu olan, en azından Fars, Arap, Rum ve Türk dillerinin konuşulduğu farklı medeniyet ve kültür gruplarıyla içli-dışlı olan bir Türk büyüğünü bu kadar küçümsemek, ilmin ve ilim adamlığının değerine, otoritesine halel getirmez mi?..

O, bir dehâdır. Dâhi'dir. Onun ilmî varlığını inkâr etmek, ne büyük bir talilsizliktir. Bu, ya gaflet, ya da ihanetin eseridir. İlim adamlarına, kavram kargaşası arasında boğuşmak, yakışmaz. Günümüz Alevi-Bektaşî toplumunun bazı yanlışlarını, eksiklerini, hatalarını, günahlarını görüp de, ışığından yararlanmaya çalıştıkları "aydın"ları iyi tanımamaktır, bu. Cehâlet karanlığından kurtulamamış olan Bektaşî, Alevî ve Sünnîlerin, bazılarının yüzünden, Hacı Bektaş Veli, Hazreti Ali ve Hazreti Muhammed (A.S)'in birer aydın oluşlarına niye leke sürülsün ki? Yarasalar istemese de, güneş hergün dünyayı aydınlatıyor.

Öyle ise, herşeyde olduğu gibi, Hacı Bektaş Veli'yi de ilme teslim edelim. Bu milletin, bu insanların bazılarının Ahmed Yesevi denilince, Yunus Emre'yi duyunca, göğsü kabarıyor da, her ikisine köprü olan Hacı Bektaş Veli denilince, dudak büküyorsa, bunda, insanımızın değil, aydın bildiklerimizimiz kabahati, eksiklikleri vardır. Bu, oryantalistlerin ağzıyla konuşmaya benzer. Bu, dün yardım alanların, bugün buyruk almalarına benzer. Bu, ekmeğini yediği insanların, kapısı önünde bekçilik yapmaya benzer. Kısaca bu, bu milleti, bu medeniyeti, bu kültürü, bu inancı, bu insanları iyi tanımamaya benzer.

Biz, çöplükte yetişen gülü aramıyoruz. Hasbahçenin bir gülünden, bülbülünden söz ediyoruz. Art niyetliler, dinden, imandan, ilimden eden yarım hocalar, bakan ama görmeyenler, görmek istemeyenler, bilmeyenler, duymayanlar, tanımayanlar... Samimi iseniz, ilim kavşağında buluşalım. İlim yolunda aydınlanalım. "Mum söndü" iftiralarıyla değil, "Mum yandı" gerçeği ile meşgul olalım. Işığın etrafında pervaneler olalım. Bir olmanın, iri olmanın, diri olmanın yolu ancak budur.

"Makâlât" adlı kıymetli bir eserin milellifinin, Hacı Bektaş Veli olmadığını, bazıları iddia etseler bile, bu eserin içinde, birkaç defa Hacı Bektaş Veli'nin ismi verilerek, Onun kendi sözlerinden nakiller yer alıyor. Eseri yazan kişi, açıkça, "bu benim görüşüm" demiyor. Hacı Bektaş Veli'nin söylediğini, ifade ediyor. Kendine ait sözleri, mısraları olduğu zaman da, onları ayrıca belirtiyor. Bu bile, Onun Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğunu göstermeye tek delildir. Sanki, Amim Âzam Ebu Hanife'nin ve nice İslam büyüklerinin eserlerini sadece kendileri yazmış gibi... O büyük şahsiyetlerin de, bazı eserlerini öğrencileri veya daha sonraki ilim halkasından gelenler yazmadı mı? Niye bu kadar Hacı Bektaş Veli'ye cephe alınıyor? Bunun kime, ne yararı var?! Adama sormazlar mı, benden yana mısın, yoksa domuzdan yana mı?! Diyecekler ki, "İlimden, haklıdan, gerçekten yana". Haydi öyleyse, yaz geldi. Yine geçti ilkbahar. Kış uykusundan uyanmalı artık. Üzerimizdeki tozlardan, silkinip kendimize gelmeli, aslımıza dönmeliyiz. Bu millet, bu insanlar, hatta tüm insanlık, bizden de ışık bekliyor. Rehber, kılavuz, aydın olmamızı bekliyorlar. Uzat ellerini ellerimize!.. Ya da biz gelelim size doğru!..

Alevî-Bektaşî ve hatta Sünnî kültürünü en yakından tanıyan, bunun için yıllarını veren, araştıran, inceleyen, dostu, düşmanı devamlı takip eden, tarih sayfalarında altın harflerle yer alan bir yüce milletin tekrar birlik ve beraberliği, dirlik ve düzeni için, ilimden başka çıkar yol görmeyen âcizâne biri olarak, Hacı Bektaş Veli'yi, ilim deryasında şöyle görüyorum:

Hacı Bektaş Veli; mütefekkir, müverrih, müfessir, muhaddis, fakih, mürebbi, muallim, mürsid, âlim, edib, şâir, mutasavvıf, velî, âbid, zâhid, ârif, muhib, hacı, imam, hoca, pir, dede, alperen, lider, hatip, hünkârdır. Hatta sanki bir sosyolog, psikolog, filozof, türkolog, filolog, sanatkâr, biyolog, zoolog, jeolog, astrolog, kimyager, fizikçi, mühendis, mimar, doktor...dur.

İnanmayanlar, inanmak, kabullenmek istemeyenler, sadece ve sadece Onun Makâlât'ına (10) baksınlar, yeter.

Burada, bilim dallarıyla ilgili birkaç örnekle, konuya, dikkat çekmek istiyorum. Daha sonra üzerinde özenle durulmalıdır. O bir ilahiyatçıdır. Teologdur. "Her ne kim var, ihlasla iman getirmek zorundadır" diyor. "İmanın şartı, altıdır" derken, Onun akidesinin doğruluğunu, yani, "akaid" ilmi ile olan doktrininin ilişkisini anlıyoruz. "İki menzil arasında bir menzil" görüşüyle "kelâm" ilmine vâkif oluşunu görürüz. Dini ve sosyal yaşantıyı çok güzel örneklerle açıklamasıyla ve devamlı akıl üzerinde durmasıyla, "akıllı olana, bu kadar söz yeter" diyerek, düşünmeyi teşvik eder. Çünkü, O, "mütefekkir"dir. "Âriflerin ibadeti tefekkür ile dünya ve âhireti terk etmek"ten söz eder. "Akıl, idrak, ilham, hidayet, fikir, endişe (düşünce) gibi mefhumlar da gaiptir" diyerek, "Mantık" ve "Felsefe" ilmini gösterir. "İnsan kendini bilmeyince, Tanrı'yı nasıl bilecek ve görecektir" diyerek mantıka önem verir. "Şeytanın aslı şüphedir" der. Kitabında pekçok âyet-i kerime ve hadis-i şeriflere yer vererek, onları fikir ve düşüncelerine delil gösterip yorumlayarak "Tefsir" ve "Hadis" ilimleriyle (11) olan ilişkilerini, bilgisini gösterir. dört kapının ilki olan Şeriat kapısında, üçüncü makam olarak, "Namaz kılmak, zekat vermek, oruç tutmak, gücü yetene Hac'a gitmek, seferberlik olunca, kaçmayıp düşmana karşı gelmek ve cenâbetten temizlenmek" görüşleriyle derin bir "Fıkıh" (İslam Hukuku) ilmine sahip olduğu ortaya çıkar. Dördüncü makamda da, "helâl kazanmak, faizi haram bilmek" der. "Her bir kişiyi üçyüztaltmış melek korur. Bunca melekler arasında edepsizlik edersen de sen, senin gibi kişi yanında edepsizlik etmezsin. Hani nerede rneklere inanmış olduğun?" demesiyle, Onun "Ahlâk" ilmine verdiği değer ortaya çıkar. "Nefis savaşında (mücadele etmek) olgunlaşmak; pişmek"ten bahseder. Evliya tezkirelerini över, Bütün bunlar, Onun "Tasavvuf'a bakışını gösterir.

Hazreti Âdem, Nuh, İbrahim, Yusuf Muhammed(A.S.) peygamberlerin hayatlarından, Şeytan, Firavun, Karun gibi tarihi şahsiyetlerden ve olaylardan örnekler vererek, "tarih" bilgisini kanıtlar.

"İçin; kibir, hased, cimrilik, tamah, öfke, gıybet, kahkaha, şamata ve maskaralıklarla doludur" diyerek, insan "psikolojisi" üzerinde durur.

Avam (halk) taifesi, tarikat taifesi, cemaat, ayrıklar, câhiller, zenginler, müminler, gazilerden bahseder. "Bizim katımızda baba (ata) asıldır, anne köktür" der. Nikah kıymaktan bahseder. Mısır kadınlarından, Kıptîlerden, gençlikten, yaşlılıktan, Frengistan'dan, Hıta y ülkesinden, Kırım'dan, Buha-ra'dan, Antalya'dan... söz eder. Şii, Sünnî, Arap, Fars, Türk, Kürt, Rum pek çok sosyal grupla sosyo-kültürel ilişkileri (12) olmuştur. Sosyoloji ilminde İbni Haldun'dan çok da farklı değildir. "Sosyolog"dur.

"Kimi dil ilmini (sarf ve nahiv), kimi Arap ve Fars ilmini... bilen âlimler var" diyerek, dilci, "filolog" olduğunu görebiliriz. Yine, "gönlün Tazı (Arap) dilinde yedi adı vardır" demesi, "Değme adının da yetmişiki mânası vardır" demesi, ilginçtir. "Güzel kelime, 'tevhid' kelimesine denilir" diyerek, "Edebiyat"taki üstünlüğünü (13) ortaya koyar.

İnsan vücudundan örnekler verirken, ten, ağız, burun, göz, kulak, dil, diş, dalak, yürek (kalp), kan, damardan sözeder. "Biyoloji" ilmini iyi bildiğini gösterir.

Hayvanlardan da pekçok örnekler verir. Koyun, kurt, it, aslan, ayı, yılan, domuz, öküz, balık, kuşlar, geyikler (14) örnekleriyle, "zoolog" olduğunu anlayabiliriz.

"Temiz yemek ve terniz giyinmek"ten söz eder. Perhizkârlık üzerinde durur. Yüreğın (kalbırı) sag ve sol kulaklarından bahseder. Ana rahmindeki çocuktan bahseder. Bunlar, "tıp" ilmi ile ilgilidir.

"Hatta, pişmanlığın esası budur ki, yetmiş yıllık günah bir özüre değışilir", diyerek, insanı, ömrü ile "Matematik"sel bir hesaplamaya iter. Eserinde rakamları ve sayılan çok kullanır. "Kimi hendese ilmini,.... bilen âlimler var" der.

"Dağlar"dan ve "Arştan yerin altına kadar her ne yarattıysa" diye söz ederken "Jeoloji"ye olan ilgisini görürüz.

"Denizler mürekkep olsa" veya "bir kimse şeker tatmamış olsa" derken, "kimya" bilgisini fark ederiz.

"Geceleri ses uzağa gider, gündüzleri gitmez" derken "Fizik"le olan ilgisini anlamamak mümkün değildir. "Vücutta da kuvvet var, kiminde artar, kiminde eksilir" der.

Ağaçlar, otlar, çalılar, yapraklardan söz ettiğine göre "Botanik"ten de anlıyor olmalı.

Güneş, dünya, ay, yıldızlar, onsekizbin âlem, dört mevsim, bulutlar, öküz ve balık burçlarından haber verdiği göre, "astronomi"yle de ilgisi vardır. Tıpkı, Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerini « Marifetname »si gibi.

Mısır, Nil nehri, çöl, yel (rüzgar), yağmur, yeryüzünden örnekler verir. Hatta, şöyle der: "Dünyada iki adet de deniz vardır; biri tatlı, biri acıdır. İkisi de bir yeredir; fakat birbirine karışmazlar." Demek ki, Kaptan Cuosto'dan, Pirî Reis'ten, Evliya Çelebi'den, Kristof Colomp'tan, Kopemik'ten, Galile'den yüzyıllar önce, bunlardan haberdardı. "Coğrafya"dan da iyi anlıyordu.

"Âdem'in.... dilini Buhara toprağından, dişlerini Harezmi toprağından.... oyluklarını Türkistan toprağından, dizlerini Kırım toprağından.... yarattı" diyerek, nasıl bir Türkolog" olduğunu sanki göstermek ister.

Afrika'nın kuzeyi olan Berberiye'den Yemen'e, Mısır'dan Hindistan'a, Bizans'tan Çin'e, Frenkistan'dan Rum'a kadar örnekler vermesi, Onu , "Şarkiyatçı" yönünü de ortaya koyar.

Temiz giyinmekten söz etmesi, estetiğe, "Sanat"a verdiği önemi gösterir.

Musikiden siyasete Onun izlerine rastlamaktayız.

Bir kişiye boşu boşuna "Kutb-ül-aktab" (kutuplar kutbu) lakabını vermezler (15). "Rum abdallarının serçeşmesi" (16) demezler. "Gavsül Vâsîlin" (Erişmişlerin kaynağı), "Kutb-ül Ârifîn" (Âriflerin ileri geleni), "Pir-i Tarikat" (Yol kurucusu, önderi, büyüğü), "Zübde-i Evliyâ" (Evliyaların seçkini), "Mukaddem-ül Mütefekkirîn" (Düşünürlerin öncüsü) demezler. Dediklerine göre, demek ki, Onu iyi tanımayanların, ya da tanımak istemeyenlerin tezlerini, görüşlerini, fikir ve düşüncelerini bir daha gözden geçirmeleri gerekir. Aklın yolu bir olduğuna göre...

Fazla söze gerek yok. Onu yine, Ondan dinleyelim:

"Dünya'da kimi fıkıh, feraiz ilmini; kimi tefsir, hadis ilmini; kimi dil ilmini (sarf ve nahiv), kimi Arap ve Fars ilmini; kimi hakikat ilmini; kimi belagat ilmini; kimi hendese ilmini; kimi astronomi (hikmet ve heyet) ilmini bilen, âlimler var".

"Değme adının da yetmişiki mânâsı vardır. Değme bir manasını bilmede bütün âlimler âciz kalır".

"Makalat"ı düzenleyen, kitap haline getirip hazırlayan kişi Hacı Bektaş Veli'yi şu ifadelerle övüyor: ".....Terbiye ve bilgi dolu, ... Şeriat kavminin müftüsü, ilimler hazinesinin maliki..."

O halde, bize düşen görev, bu ilim dallarını, daha geniş bir çerçevede, tek tek ele alıp incelemektir.

DİPNOTLAR

(1) Prof. Dr. Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 1976, Ank., 3. Bsk., Diyanet İşl. Bşk., TTK Bas., Sh. 51.

(2) Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak. Osmanlı İmparatorluğu'nun Marjinal Sufilik Kalenderileri, 1992, Ank. TTK Bas., Sh. 65.

(3) Ahmet Güner, Tarikatlar, 1986, İst., Milliyet Yayl., Sh. 75.

(4) Doç. Dr. Bedri Noyan, Bektaşilik-Alevilik Nedir?, 1985, Ank., Sh. 99.

(5) Abdülkadir Sezgin. Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik, 1991, İst., Sezgin Neşr., Sh. 48-49. (6) A. Y. Ocak, A.g.e., Sh. 206.

(7) A.g.e., Sh. 208. (8) A.g.e., Sh, 205.

(9) Prof. Dr. E. Ruhi Fiğlalı, Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik, İzmir, Selçuk Yayl., Sh. 162.

(10) Prof. Dr. Esat Coşan, Hacı Bektaş Veli, Makâlât, Sad: Hüseyin Özbay, 1990, Ank., Külr Bak. Yayl.

(11) Rüştü Şardağ, Her Yönü ile Hacı Bektaş Veli ve En Yeni Eseri Şerhi Besmele, 1985, İzmir, Karınca Mat.

Rüştü Şardağ, Besmele Tefsiri, 1989, Ank., Kültür Bak. Yayl.

(12) Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Hacı Bektaş Veli ve Çevresinde Oluşan Kültür Değerleri Bibliyografyası, 1991, Ank., Kültür Bak. Yayl.

(13) Besim Atalay, Bektaşilik ve Edebiyatı, 1991 (1924), İst., Ant Yayl.

(14) İsmet Zeki Eyupoğlu, Bütün Yönleriyle Hacı Bektaş Veli, 1989, İst., Özgür-Yay. Dağ.

(15) F. Köprülü, A.g.e., Sh. 53: (16) Aynı yer.